

Predugo smo se više bavili politikom nego ekonomijom, upozorava Trifunović

Balkanu je nužna reindustrijalizacija

Kako izaći iz dugogodišnje hronične ekonomske krize, na koji način ublažiti efekte grčkog bankrota i destabilizacije eurozone, kojim reformama ispraviti propuste počinjene u tranzicijskom periodu, dileme su koje su zajednička karakteristika praktično svih zemalja s područja bivše Jugoslavije i zapadnog Balkana u cjelini. U razgovoru za *Business magazine*, svoje viđenje ekonomskog kolapsa regije i mogućnosti za njegovo prevazilaženje daje beogradska diplomirana ekonomistica Biljana Trifunović.

Razgovarao Armin Zeba

Biljana Trifunović, diplomirana ekonomistica iz Beograda, krajem 1990. godine prva je u tadašnjoj Jugoslaviji izvršila procjenu vrijednosti društvenog kapitala i svojinsku transformaciju društvenog preduzeća u dioničarsko društvo (za skopsku kompaniju *Komuna*). Nepunih četvrt stoljeća kasnije, u razgovoru za *Business magazine* Trifunović analizira efekte vlasničke pretvorbe na području bivše zajedničke države, dijagnosticira trenutno ekonomsko stanje regiona i ukazuje na moguće putokaze za ekonomski oporavak i razvoj zemalja nastalih raspadom SFRJ.

BM: Kako biste ocijenili ekonomsku poziciju Srbije i regiona u cjelini, posebno u kontekstu mogućih refleksija grčke krize?

TRIFUNOVIĆ: Ekonomска pozicija Srbije je u skladu sa stopom rasta bruto društvenog proizvoda, koji je između -0,5 i nula posto za 2015. godinu, što je svrstava među šest zemalja u Evropi sa negativnom i nultom stopom rasta. Slična i neznatno bolja je pozicija zemalja regiona, od kojih je svaka ponaosob opterećena sopstvenim ekonomskim problemima.

Direktne strane investicije kao prioriteten preduslov ekonomskog rasta proglašavaju političari, jer takva ulaganja donese najbrže efekte, a da se svi mi sami ne moramo mnogo oznojiti, jer nam sve na tacni donose stranci

Na zemlje regiona "grčka kriza" neće imati veliki direktni uticaj, jer Evropska unija neće lako dozvoliti da Grčka izade iz eurozone, što ne znači da neće vršiti veliki pritisak na Grčku da primjeni sve mjere zajedničkog sporazuma o opštoj štednji. Naravno da će i Grčka pokušati da, odugovlačenjem i usporavanjem primjene prihvaćenih mjera, sve učiniti da ih izbjegne. Sve je to

dio političke igre, a svima je jasno da je zemlja sa više od 300 posto većeg spoljnog duga od bruto nacionalnog proizvoda - bankrotirala.

Cinjenica je da su, pored zajma, u Grčku privrednu evropski investitori posljednjih decenija uložili ogroman kapital. Do ulaska Grčke u EU, ova zemlja je bila okarakterisana kao visokorizična zona za ulaganje. Nakon njenog punopravnog statusa člana u EU, automatski je dobila legitimitet sigurne, stabilne privrede, jer iza nje stoji kao garancija EU. Sve ovo dodatno komplikuje već složenu situaciju.

Međutim, ne treba zaboraviti pored geografske blizine, region je višeslojno povezan. Svaka nestabilnost i neizvjesnost preliva se preko granica jedne zemlje u susjedne, ako ništa drugo kod naroda izaziva osjećaj nesigurnosti i izvjesno usporavanje u daljem napredovanju, iz razloga što se iščekuje i osluškuje šta će biti dalje. Balkan je inače, vijekovima, malo-malo nestabilna zona, uglavnom ne svojom voljom.

Grčka kriza može indirektno u Srbiji i cijeliom region da ozbiljno ugrozi poslovanje, na više načina.

Naime, robna razmjena između Srbije i Grčke kreće se oko 360 miliona eura na godišnjem nivou, Grčka je među prvih pet zemalja po investicijama u Srbiji. Svi želimo da se obim prometa između zemalja poveća, a ne bi valjalo da se uslijed rastuće krize smanji.

U slučaju recesije privrede u EU, to može na indirektni način da utiče na smanjenje izvoza iz Srbije i regiona u zemlje EU, što nikako ne bi bilo dobro za sve nas...

BM: I bez grčkog uticaja, regionalne ekonome godinama su u hroničnoj krizi – gdje leži njihov najveći hendičep koji ih drži zarobljene u tom stanju?

TRIFUNOVIĆ: Sve zemlje regiona su se u proteklih 25 i više godina bavile politikom umjesto privredom. Apsolutno sve regionalne ekonome imaju potpuno devastiranu privredu i nalaze se na 50 posto i niže od BDP-a iz '89.-'90. godine prošlog

Ukrupnjavanje privrede kroz povezivanje moguće je ako se prevaziđu dnevopolitički problemi i sujeti

Rođena Beograđanka

vijeka. Sama ta činjenica dovoljno je porazan podatak za sve stanovnike regiona.

Od velikih giganata mašinske industrije, brodogradnje, elektro-industrije, vojne industrije..., više nema ni tragova, čak je smanjena i poljoprivredna i prehrambena proizvodnja.

Propali su svi pokušaji privatizacija, počevši od modela podjele akcija zaposlenima, do posljednjih modela privatizacija...

BM: S druge strane, koji su najveći neiskorišteni potencijali za koliko-toliko osjetniji ekonomski napredak zemalja regije?

TRIFUNOVIĆ: Moramo da budemo svjesni da su zemlje regiona bile jedno tržište i da su mnogi proizvodni projekti bili zajednički. Nijedna firma pojedinačno nije u stanju da samostalno proizvede turbine za hidro i termo centrale, tramvaje, motore i šasije za teška teretna vozila, komponente za autoindustriju...

Posebno je neophodna saradnja u oblasti proizvodnje transportnih sredstava, tenkova, municije, avioindustrije...

BM: U kontekstu prethodnog pitanja, koliko postoji prostora za zajedničke ekonomске projekte, poput dijagonalne kumulacije porijekla robe, koja je i dio strategije RCC-a za period do 2020. godine?

TRIFUNOVIĆ: Poslovna saradnja i povezivanje privreda s ciljem zajedničkog nastupa na drugim tržištima je velika šansa, ali i izlaz. Nažalost, mi stalno imamo "šanse", koje najčešće bivaju neiskorištene. Ukrupnjavaњe privrede kroz povezivanje moguće je ako se prevaziđu dnevnapolitički problemi i sujeti.

CEFTA sporazum je odlična prilika za sve članice za privlačenje investicija, razvoj infrastrukture i poboljšanje opštег poslovnog imidža cijelog regiona. Učinjeno je dosta kada se radi o stvaranju uslova za međunarodno povezivanje privrede i trgovanje po povlaštenim uslovima, koji često znače izvoz/uvod robe iz zemalja članica određenih sporazuma bez plaćanja carine, što umnogome utiče na povećanje spoljnotrovinskog prometa.

Do 2020. godine teško je očekivati da će se bitno izmijeniti izvozna struktura. Za sada, izvoz iz Srbije u zemlje regionalne, odnosno potpisnice **CEFTA** sporazuma, izuzetno je značajan, jer je po obimu izvoza na drugom mjestu. Na prvom mjestu su zemlje članice EU, što je i logično, na drugom zemlje **CEFTA**, a treće mjesto zauzima Ruska Federacija. Cilj je da do 2020. godine poraste izvoz iz Srbije u Rusiju, zbog povoljnijih međudržavnih ugovora. To je ustvari šansa da se privrednici u regionu udruže.

Za region, **CEFTA** sporazum je izuzetno važan, ali ne treba zaboraviti ni prednosti koje regionu pruža **SAP** kumulacija, koja predstavlja primjenu protokola o porijeklu koji predviđa dijagonalnu kumulaciju porijekla između Evropske unije, zemalja zapadnog Balkana uključenih u Proces stabilizacije i pridruživanja EU i Turske.

Želim da istaknem i sljedeće - počela je primjena **PEM konvencije** (Regionalna konvencija o pan-euromediterskim preferencijskim pravilima o porijeklu)

Biljana Trifunović rođena je 1957. godine u Beogradu, gdje je završila *Ekonomski fakultet*. Suvlasnica je i direktorica *IFA - International Financial Agency d.o.o.*, koja više od 20 godina za svoje klijente radi sve poslove iz oblasti vanjske trgovine, deviznog poslovanja, knjigovodstva i poreznog savjetovanja. Predavač je iz oblasti vanjske trgovine i deviznog poslovanja, te redovno drži treninge u *Privrednoj komori Beograd, Regionalnoj privrednoj komori Novi Sad i u organizaciji firme IFA*. Za veliki broj srpskih i stranih kompanija radi consulting iz oblasti vanjske trgovine i deviznog poslovanja, sa posebnim naglaskom na aktivno oplemenjivanje i reeksportnu doradu.

između Srbije, Albanije, Makedonije i Crne Gore, a očekuje se i primjena sa Bosnom i Hercegovinom. Puna primjena ovog sporazuma trebala bi da počne 2016. godine.

Članice ove konvencije su države **EFTA** sporazuma, Farska Ostrva, učesnice Barselona procesa (Alžir, Egipat, Izrael, Jordan, Liban, Maroko, Sirija, Tunis, Palestina i Turska) i učesnice u procesu stabilizacije i pridruživanja EU (Albanija, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Crna Gora, Srbija, kao i Kosovo, u skladu sa *Rezolucijom Savjeta bezbjednosti UN 1244*), odnosno zapadni Balkan.

BM: Sve države u regiji kao prioritetan preduslov ekonomskog rasta u prvi plan isturaju direktnе strane investicije - koliko je takav pristup ispravan?

TRIFUNOVIĆ: Direktne strane investicije bez sumnje imaju veoma pozitivnu ulogu na ekonomski rast, jer osim upošljavanja velikog broja nezaposlenih, donose nove tehnologije i, što je još važnije, savremeni način upravljanja i poslovanja kompanijama. Upošljavanjem mladih kadrova u tim kompanijama otvara se mogućnost za najbolje školovanje mladih u praksi, jer je to boljka svih naših obrazovnih sistema, koji se temelje na teoriji i praksi od prije 50 godina.

S druge strane, direktne strane investicije kao prioritetan preduslov ekonomskog rasta proglašavaju političari, jer takva ulaganja donese najbrže efekte, a da se svi mi sami ne moramo mnogo oznojiti, jer nam sve na tacni donose stranci...

BM: Zajednička karakteristika zemalja regije je i odustajanje od velikih privrednih sistema kao nosilaca razvoja i oslanjanje na mala i srednja preduzeća, što se pokazalo kao veliki strateški promašaj, zbog čega mnogi analitičari sada prizivaju reindustrijalizaciju - koliko bi tako nešto bilo svrsishodno i

koliko je danas uopće realno s obzirom na činjenično stanje?

TRIFUNOVIĆ: Upravo naše razjedinjenje dovelo je do raspada velikih privrednih sistema, što je činjenično stanje.

Takvo činjenično stanje možemo i moramo samo mi i da promijenimo. Mnogima je odgovaralo da sa svjetskog tržišta nestanu graditelji hidrocentrala, pomorskih i riječnih luka, modernih vojnih aviona, tenkova i drugog naoružanja. Takode, gašenjem skoro svake proizvodnje, naša tržišta postala su otvorena za sve proizvode iz inostranstva.

Nije moguće, a ni svrsishodno da se sanja o vraćanju na staro, budenju nekadašnjih proizvodnih giganata, ali je ekonomski nužno da privrednici za pojedine vrste proizvoda što prije uspostave saradnju za zajedničku proizvodnju proizvoda koji će biti konkurentni na svjetskom tržištu. Na politici je da ne bude smetnja ovakvim vidovima saradnje među privredama regiona.

Analitičari koji zagovaraju reindustrijalizaciju nisu ni slučajno demagozi. Ne može se očekivati rast i razvoj jedne zemlje gdje po broju preovlađuju apoteke, mjenjačnice, kockarnice i banke. Svi svjesno ili nesvjesno griješe, to je uvidjela još 2002. godine EU, kada je napustila pogrešnu strategiju koja se bazirala na znanju i prerađivačkoj industriji. Kao rezultat zaokreta kursa, doprinijela je rastu učešća industrije u bruto domaćem proizvodu – na-

Potrebno je mnogo više inicijativa na svim poljima, od pojedinca do države, jer, primjera radi, postoji preko 400 EU fondova sa izdvojenim ogromnim sredstvima i poražavajuće je da se samo devet posto od mogućeg koristi zbog tog što nema projekata

primjer, učešće industrije u **BDP-u** 2011. bilo je u Rumuniji 41 posto; Sloveniji 32 posto; Češkoj 36 posto, Norveškoj 40 posto, Njemačkoj 28 posto, Ruskoj Federaciji 37 posto.... U Srbiji, učešće industrije u **BDP-u** je svega 18 posto!

Za pokretanje fabrika potrebno je dosta novca, ali prije svega ozbiljnog rada i rukovodstva. Dokaz da je tako je naš ne baš reprezentativan slučaj sa željezarom u Smederevu. Kada je došlo strano rukovodstvo, koje među zaposlenima nema rodaka i kumova, sa istom opremom i proizvodnim programom raste proizvodnja i izvoz.

BM: Sa pozicije poslodavaca, zemljama regije zajednička karakteristika je i loš poslovni ambijent, opterećen skupim i maratonskim administrativnim procedurama te visokim fiskalnim i parafiskalnim nametima - u kojoj mjeri je takvo stajalište utemeljeno i koje je najbezbojnije rješenje tih problema, posebno kada je riječ o poreznoj politici?

Gašenjem skoro svake proizvodnje, naša tržišta postala su otvorena za sve proizvode iz inostranstva

TRIFUNOVIĆ: Nisu porezi u regionu tako visoki kako umiju privrednici da se žale, ali parafiskalni nameki koji prosto ne mogu ni da se sagledaju - to je ono što guši privrednu. Pored poreza, u Srbiji postoji još 401 različita taksa, koju po raznoraznim osnovama privrednici treba da plate. Često nisu ni čuli da imaju obavezu za plaćanje dok ih na to ne upozori inspekcijska agencija, a tada obično sledi kazna. Naše privrede bazirane su na malim privrednim subjektima gdje je svaki radnik – proizvodni radnik, i u trci za opstankom nema mjesta za službenika koji bi samo čitali propise i pronalazili obavezujuće takse koje bi trebalo platiti.

Za sada najlakše je preduzetnicima paušalcima - oni dobiju rješenje od poreske uprave kolika im je mjesecna obaveza (uvijek je visoka) i mogu da se bave poslom, a svi ostali su u rizičnoj zoni u smislu hoće li uspjeti da sagledaju koje sve obaveze treba da plate. Nije šala, često ističem primjer kada firma uveze kompjuter sa softverom, bilo da je već ugrađen ili na posebnom uredaju. Prvo što se plati prilikom uvoza su carina i **PDV**. To svi znaju, ali da bi ga uvezli, treba prije toga i atest, ali softver spada u proizvode koji se svrstavaju u robu dvostruke namjene pa je i za njega potrebna saglasnost. Kada se sve to završi i pruzme se sa carine uredaj, plaćanja tek sljeduju, a to su taksa za posebne tovore otpada (populano nazvana "eko taksa" za kompjuter), pa taksa na ambalažu, dok softver spada u posebnu priču - softver je u grupi proizvoda koji se štite kao intelektualna industrijska svojina, pa na cijenu softvera treba posebno platiti porez po odbitku po osnovu *Ugovora o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja* (od pet do 20 posto, u zavisnosti iz koje je zemlje došao). Tu nije kraj - još i SOKOJ (organizacija muzičkih autora Srbije) traži tri posto od vrijednosti na sve uvezene proizvode koji su okarakterisani kao nosači zvuka i slike. Možda sam nešto zaboravila, ali ugrubo, ovo bi bilo sve kada se radi o uvozu jednog kompjutera i diska sa softverom.

Akcenat je i dalje na složenoj administraciji - niko ne bježi od obaveze da plati državi što mora da plati, ali to bi moglo da bude znatno jednostavnije...

BM: Od početka ranije spomenute grčke krize, regionom kruži baš "grčkog scenarija" - koliko su zemlje regije zaista blizu ili daleko od takvog epiloga?

TRIFUNOVIĆ: Nažalost, sve zemlje regiona su prezadužene. Sviima je spoljni dug više od 60 posto bruto nacionalnog dohotka. Svi moraju biti vrlo oprezni kod novog zaduživanja, da dobro promisle za koje svrhe se zadužuju, da li je to s ciljem podsticanja proizvodnje i stvaranja osnova za vraćanje poslojevih dugova ili u neproizvodne svrhe, koje nas sve mogu dovesti do "grčkog scenarija"...

BM: Uz priču o Grčkoj neizbjježno se nameće i priča o dužničkom ropstvu, prvenstveno u odnosu sa **MMF-om** - da li su aranžmani sa **MMF-om** zaista neizbjježni kada je riječ o ekonomijama poput naših ili ima i boljih, jeftinijih načina kupovine novca za razvojne projekte (koji se, što je najgore, uglavnom troši na krpљenje

Ekonomski je nužno da privrednici za pojedine vrste proizvoda što prije uspostave saradnju za zajedničku proizvodnju proizvoda koji će biti konkurentni na svjetskom tržištu

budžetskih rupa)?

TRIFUNOVIĆ: Za sada, dok se privrede regiona ne "probude" i ne ojačaju, aranžmani sa MMF-om su neizbjegni i neophodni.

Naravno da postoje mnogo jeftinija sredstva, da ne kažem bespovratna, iz više od 400 fondova Evropske unije i pojedinih zemalja. Tu je šansa privrednika da zajedničkim projektima (što je jedan od preduslova u konkursima za sredstva iz tih fondova) podstaknu privredni rast zemalja regiona. Neophodno je da privrednici sagledaju mogućnosti zajedničke saradnje, definišu ciljeve i koristi takvih projekata.

BM: Kada podvučete crtu pod sve navedeno, u kojoj mjeri ste optimista kada je riječ o ekonomskoj budućnosti Srbije i regiona – iz čega crpite eventualni optimizam?

TRIFUNOVIĆ: Ja sam po prirodi nepopravljivi optimista i nadam se da ćemo u dogledno vrijeme svi u regionu živjeti bolje.

Za te bolje dane trebamo svi skupa da se ozbiljno potrudimo. Za početak, neophodno je da svako u svom domenu da svoj maksimum, ne samo u radu, nego i u učenju i usavršavanju. Nije demagogija, EU je napravila program do 2020. godine doživotnog stalnog učenja i usavršavanja. Kod nas ljudi obično misle da su sa školom završili kada dobiju diplomu u ruke, a tu je tek početak - diploma je ulaznica.

Potrebno je mnogo više inicijative na svim poljima, od pojedinca do države. Primjera radi, već sam rekla da postoji više od 400 fondova sa izdvojenim ogromnim sredstvima - poražavajuće je da se samo devet posto od mogućeg koristi, jer ne ma projekata. Ne umijemo da uzmemmo ni bespovratna sredstva!

Opet se vraćam na učenje i praćenje propisa. Ne

CEFTA opravdala očekivanja

BM: U kojoj mjeri je CEFTA do sada ispunila očekivanja kada je riječ o mehanizmu koji bi trebao unaprijediti međusobnu ekonomsku, u prvom redu trgovinsku saradnju zemalja regije?

TRIFUNOVIĆ: Za Srbiju drugi po važnosti spoljnotrgovinski partner su zemlje CEFTA, sa kojima Srbija ostvaruje suficit u razmjeni. Najviše se izvoze poljoprivredni proizvodi (žitarice i proizvodi od njih, kao i razne vrste pića). Što se tiče uvoza, Srbija iz regiona uvozi gvožđe, čelik, kameni ugalj, voće i povrće.

Možemo reći da je CEFTA sporazum opravdao očekivanja, naravno da je uvijek moguće i mora da bude bolja saradnja i povezanost između privrednika u regionu...

Žene su odavno otvorile granice u regionu, ističe Trifunović

ponavljam ovo samo da bih rekla, nego da bih dala svoj doprinos i pomogla privrednicima da se snađu u šumi propisa (a biće ih i više). Zato sam prije četiri godine počela da pišem stručni blog (www.biljanatrifunovicifa.com) kako bih im pomogla i olakšala rad. Takođe, pored poreza, bavim se kompletnom spoljnom trgovinom i deviznim poslovanjem i iz oblasti koje radim dugo držim seminare koji zainteresovanim pomažu da se upoznaju sa aktuelnim propisima i dopune znanje, a posebno mladi dobijaju odmah primjenjлив "zanat". S obzirom na to da su nam zakoni skoro svi isti, ovo što radim upotrebljivo je u cijelom regionu.

Optimizam crpim, naravno, prvo iz svoje porodice, ali i članica sam Udruženja poslovnih žena Srbije. To je jedno moćno udruženje, jer su članice borci koji jedna drugoj, kad god su u prilici, daju podršku i pomoć. Pored Srbije, mi smo umrežene sa svim preduzetnicama u regionu, često se vidamo, umrežavamo, kontaktiramo i, što je posebno važno, zajednička saradnja, rad između žena u regionu je na zavidnom nivou. Nama nije potreban podsticaj države i slično. Razumijemo se i kada se ukaže mogućnost krećemo u zajedničku saradnju. Bar jednom godišnje organizuju se konferencije o razvoju preduzetništva koje imaju za cilj, pored edukacije, povezivanje privrednica iz Srbije, BIH, Makedonije, Crne Gore, Albanije, Turske i Kosova.

U martu ove godine, pored pobrojanih, društvu su se pridružile i preduzetnice iz Hrvatske i Moldavije.

Žene su odavno otvorile granice u regionu i uspešno saraduju... ■